

Ewa Grzegorzak-Łoposzko
Joanna Budny-Rzepecka

Elektrociepłownia Szombierki w Bytomiu – przykład zaniedbanego dziedzictwa przemysłowego

Szombierki Combined Heat and Power Plant in Bytom – an example of neglected industrial heritage

Ewa Grzegorzak-Łoposzko, Joanna Budny-Rzepecka, *Elektrociepłownia Szombierki w Bytomiu – przykład zaniedbanego dziedzictwa przemysłowego*, „Ochrona Zabytków” 2024, nr 1, s. 259–274.

ZMIANY ZACHODZĄCE W XIX WIEKU, W SZCZEGÓLNOŚCI POSTĘPUJĄCA URBANIZACJA MIAST, koncentracja w nich zakładów przemysłowych, handlowych i usługowych, a także gwałtowny wzrost liczby ludności, wymusiły modernizację urządzeń użyteczności publicznej i rozwijanie nowych ich form. W dużych ośrodkach miejskich i przemysłowych tworzono albo rozwijano już istniejącą infrastrukturę wodno-kanalizacyjną, gazową czy elektryczną. W Bytomiu od 1898 roku tworzona była sieć energetyczna. Szczęśliwie miasto uniknęło znacznych kosztów budowy własnej elektrowni, podpisało bowiem umowę z berlińską spółką Allgemeine Elektrizitäts Gesellschaft, która postawiła dwie ogromne elektrownie w Chorzowie i w Zabrze z przeznaczeniem do obsługi całego okręgu przemysłowego Górnego Śląska. Dostarczały one energię elektryczną przez całą dobę za pośrednictwem sieci napowietrznej, a Bytom zajmował się tylko jej dystrybucją na swoim terenie. Z tego tytułu miasto uzyskiwało znaczne dochody, z każdym rokiem coraz większe w związku z upowszechnianiem się elektryczności¹.

Powstanie i rozwój elektrowni

Po I wojnie światowej należąca do niemieckiej rodziny Schaffgotschów spółka Schaffgotsch Bergwerksgesellschaft GmbH opracowała założenia nowej elektrowni, która miała powstać w sąsiedztwie należących do spółki kopalń i hut. Przedsiębiorstwo zarządzało między innymi największą

¹ E. Grzegorzak-Łoposzko, *Liniowe obiekty przemysłowe, charakterystyka dziedzictwa przemysłowego* [w:] *Technika w dziejach cywilizacji – z myślą o przyszłości*, t. 14, red. S. Januszewski, Wrocław 2018, s. 262–263; E. Grzegorzak-Łoposzko, *EC Szombierki – zaniedbane dziedzictwo przemysłowe*, „Archeologia Przemysłowa” 2020, R. 3, nr 31, s. 15–19.

w tamtych czasach kopalnią Bobrek, dysponującą dużymi ilościami węgla odpadowego, który doskonale się nadawał do spalania w elektrowni. Jej możliwości produkcyjne znacznie przekraczały popyt na energię elektryczną, co nie pozwalało na spalanie całości węgla odpadowego. W pobliżu wybudowano więc kolejny zakład – karbidownię, w której zainstalowano piece łukowe do wypalania kamienia wapiennego na karbid (służący do celów oświetleniowych w podziemiach kopalń i do produkcji acetylenu). Elektrownia stała się tym samym obiektem niezbędnym nie tylko dla karbidowni, lecz także dla kopalń węgla kamiennego: Bobrek, Szombierki, Karol, Paweł, Centrum, Rozbark i Powstańców Śląskich, oraz dla hut Bobrek i Pokój².

Głównymi projektantami nowej elektrowni byli bracia Georg i Emil Zillmannowie, którzy zaproponowali ciekawy architektonicznie obiekt. W wydanym na stulecie EC Szombierki opracowaniu pisano:

Projekt obejmował nie tylko zabudowania samej wytwórni prądu elektrycznego, Kraftwerk Bobrek a następnie Kraftwerk Oberschlesien, ale i inne elementy towarzyszące jak: gmach administracyjny, budynek dla dyrektora generalnego, trzy domy dla jego zastępców oraz domy mieszkalne dla urzędników. Jednak to budynkowi przemysłowemu nadano wyjątkowo uprzywilejowaną pozycję w zespole. Zarezerwowano mu rolę dominanty przestrzennej, wyróżniającej go w otaczającym krajobrazie rozczłonkowaną bryłą, wielkością i ceglany materiałem. Architekci w wyrafinowany i malowniczy sposób spiętrzyli tu ceramiczne wieże, mansardowe dachy i trójkątne tympanony, opinając ściany zewnętrzne klasycznymi porządkami³.

Irma Kozina zwracała z kolei uwagę na imponujące rozmiary całego kompleksu:

Najważniejszymi elementami opracowanego przez Zillmannów założenia były: rozdzielnia, następnie, oddzielona od niej dziedzińcem, potężna wielopoziomowa hala kotłowni oraz sąsiadujące z nią w układzie równoległym – pompownia i hala maszyn. Z kotłownią powiązane pomieszczenie z żelbetowymi lejami zasobników węgla oraz halę odzuzłania. Obok trzech wysokich kominów akcentami wertykalnymi w tym kompleksie stały się dwie wieże. W ciągu wielu dziesięcioleci swojego istnienia szombierski zakład przechodził wiele przeobrażeń, które znacząco wpływały na jego strukturę architektoniczną. W myśl pierwotnej koncepcji – otoczony z trzech stron torami kolejowymi obiekt, dzielił się na wyraźnie wyodrębnione części składowe: umieszczony od południa czworoboczny korpus z biurowcem, przylegającą do tego korpusu halę maszyn z pompownią i długą halę z kotłownią. Vis-à-vis skrzydła z maszynowniami, po przeciwnej stronie dziedzińca, z biurowcem sąsiadowała główna rozdzielnia. Przy tym gigantycznym kompleksie znajdowały się budynki warsztatów, magazyny oraz potężne chłodnie kominowe⁴.

Warto również pamiętać o eleganckich wnętrzach, wielopoziomowych ciągach komunikacyjnych, reprezentacyjnej klatce schodowej, a także o przepastnych podziemiach. EC Szombierki skrywa bowiem pod sobą kilka poziomów podziemi rozchodzących się poza obrys elektrowni, na przykład do wspomnianych chłodni kominowych, oczyszczalni ścieków czy sąsiednich zakładów przemysłowych. Znajdują się tam solidnej konstrukcji tunele wodne i kablone, różne pomieszczenia, a nawet bunkry czy schrony przeciwlotnicze.

We wspomnianym wydawnictwie jubileuszowym zwrócono uwagę, że: „Podobny sposób przekazu jako pierwszy zastosował architekt Peter Behrens w budownictwie przemysłowym koncernu AEG (Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft) używając zbliżonej symboliki, którą później przejmowało wielu projektantów, jak choćby Zillmannowie nie tylko w obiektach przemysłowych

² E. Nowak, *Monografia „Elektrowni Szombierki” w Bytomiu, czyli: Narodziny i zmierzch Elektrowni*, Bytom 1998, s. 1–6.

³ R. Nakonieczny [cyt. w:] A. Janota, *100 lat EC Szombierki*, Bytom 2020, s. 15.

⁴ I. Kozina, *Dialog tradycji i nowoczesności w zabytkowej architekturze przemysłowej – Elektrociepłownia Szombierki [w:] 90 lat Elektrociepłowni Szombierki*, red. E. Petrymusz et al., Bytom 2010, s. 14–15.

1

Kraftwerk Oberschlesien, późniejsza EC Szombierki, w 1930 roku. Źródło: Bundesarchiv, B 145 Bild-P011875/ Wikimedia Commons (CC-BY-SA 3.0)

Kraftwerk Oberschlesien, later EC Szombierki, 1930. Source: Bundesarchiv, B 145 Bild-P011875 / Wikimedia Commons (CC-BY-SA 3.0)

1

Bytomia, Gliwic czy katowickiej dzielnicy Nikiszowiec. [...] Tak więc mamy tu do czynienia ze znakomitą architekturą przemysłową odzwierciedlającą wielkie idee kształtowania budownictwa industrialnego Europy”⁵. O Szombierkach pisano też: „Elektrociepłownia Szombierki ma wszystkie cechy unikatowego i cennego zabytku. Walory artystyczne i historyczne zapewniają temu obiektowi wyjątkowe miejsce w zasobach dziedzictwa kulturowego Górnego Śląska”⁶.

Do dzisiaj można podziwiać założenie architektoniczne całego kompleksu z wewnętrznym dziedzińcem oraz estetykę wykonania wszystkich budynków z elewacjami wyłożonymi z trzech stron ciemną cegłą klinkierową. „Nosi to znamiona typowej dla innych dzieł Zillmannów stylistyki, łączącej elementy późnego klasycyzmu i baroku. W niemieckich kręgach architektonicznych nazywanego stylem około 1800 roku, który uznawano za przejaw nowoczesności, nawiązującej do biedermeieru. [...] Zillmannowie preferowali tę stylistykę także ze względu na fakt, iż uznawali ją za nawiązującą do śląskiej przeszłości, [...] jako typową dla czasów dominacji austriackiej w tym regionie”⁷.

Nowocześnie wyposażona elektrownia zaczęła działać w 1920 roku. W kolejnych latach nadal ją rozbudowywano (na przykład w 1937 roku dodano trzeci komin), aż powierzchnia użytkowa wszystkich budynków osiągnęła 36 tysięcy metrów kwadratowych. Nie wykraczało to zbyt daleko poza pierwotne założenia, choć ostatecznie wzniesiono niemal dwa razy dłuższą halę pieców i cztery kominy. Powstały budynek administracyjny oraz zespół fabryczny z wieżą węglową i znacznie wyższą wieżą wodną, na której w 1925 roku umieszczono mechanizm zegarowy firmy Siemens und Halske, z największą w tamtych czasach (obecnie jest to drugi pod względem wielkości zegar w Polsce, po zegarze wiszącym na ścianie Elektrowni Opole w Brzeziu) podświetlaną tarczą o średnicy wynoszącej około 5 metrów⁸.

Elektrownia nie przerwała pracy również w trakcie II wojny światowej. Niestety pod jej koniec Armia Radziecka wywozła za Ural największą, nowoczesną turbinę z kotłami wysokoprężnymi.

⁵ R. Nakonieczny [cyt. w:] A. Janota, *100 lat EC Szombierki*, op. cit., s. 15.

⁶ I. Kozina, *Dialog tradycji i nowoczesności...*, loc. cit.

⁷ E. Wieczorek, *Bytom i okolice. Przewodnik turystyczny*, Bytom 2013, s. 28–29.

⁸ Ibidem.

Mimo to zakład podjął pracę ponownie w 1945 roku pod nazwą Elektrownia Szombierki. Między 1953 a 1955 go rozbudowano, dzięki czemu stał się jednym z największych w kraju. W latach 50. XX wieku rozwój tego miejsca w zasadzie się zakończył i od tego momentu postępowała jego destrukcja. W 1967 roku elektrownia zdążyła jeszcze zmienić swój profil produkcyjny i zaczęła się stopniowo przekształcać w elektrociepłownię⁹. Zwiększanie produkcji energii cieplnej kosztem produkcji energii elektrycznej było możliwe dzięki nowej bytomskiej elektrowni imienia Stanisława Drzymały. Niemcy zaczęli ją budować w 1942 roku, a uruchomiono ją już po wojnie, w 1954 roku. Pod koniec lat 70. XX wieku obie elektrownie występowały nawet pod wspólną nazwą Zespół Elektrowni „Zachód”¹⁰.

Zmiany funkcji, statusu i właścicieli

W 1993 roku, kiedy kompleks przy ul. Kosynierów 30 w Bytomiu-Szombierkach był zarządzany przez Zespół Elektrociepłowni Bytom SA i stopniowo ograniczano produkcję, zaczęto się zastanawiać, jak wykorzystać powierzchnie niektórych pomieszczeń czy całych budynków niepełniących już swojej pierwotnej funkcji. Doskonałym pomysłem było urządzenie w różnych pomieszczeniach, szczególnie w hali maszyn, imprez sportowych i kulturalnych. W momencie utworzenia Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego w 2006 roku EC Szombierki znalazła na nim poczesne miejsce. Między innymi dzięki temu ten doskonale rozpoznawalny obiekt został w 2009 roku uznany w plebiscycie za jeden z siedmiu cudów architektury województwa śląskiego.

Dla elektrociepłowni był to dobry okres. Wtedy to po raz ostatni stanowiła ona własność Skarbu Państwa, a dokładniej wspomnianej spółki ZEC Bytom SA. Jej ówczesny prezes Paweł Janas w 2010 roku, z okazji 90-lecia uruchomienia elektrociepłowni, tak opisywał podejmowane wtedy przez spółkę działania służące nadaniu jubilatce nowej funkcji:

Wyłączanie poszczególnych podsystemów energetycznych, zmniejszanie produkcji oraz w perspektywie całkowite jej zaprzestanie, postawiły ZEC Bytom wobec problemu nowego zagospodarowania coraz bardziej niewykorzystanych przestrzeni elektrowni. Zastosowano więc dość niecodzienną, jak na krajowe warunki, strategię promocyjną, polegającą na swobodnym spotkaniu przemysłu z kulturą. Ten kierunek wyznaczyły profesjonalne i precyzyjnie określone działania marketingowe oraz pokazał możliwość zbudowania nowej tożsamości dla miejsca, mającego dotąd wyłącznie przemysłowy charakter. Poczucie odpowiedzialności za zachowanie obiektu, który jest doskonałym przykładem dziedzictwa kulturowego naszego regionu, a jednocześnie miejscem sentymentalnego związku kilku pokoleń energetyków pracujących w elektrowni – zdeterminowało nas do szukania nowego przeznaczenia dla tego „cudu” architektury¹¹.

„Magiczna elektrownia z rodowodem”, jak ją reklamował ZEC Bytom SA, gościła wystawy i wielkie gale do czasu, kiedy w 2011 roku została kupiona przez fińskie konsorcjum Fortum i stała się własnością spółki Fortum Bytom SA, która miała odmienną politykę wykorzystania obiektu. Wówczas ograniczono turystom dostęp do niego i uniemożliwiono kontynuowanie działalności kulturalnej. Zgodnie z regulaminem niedostępna już dla zwiedzających EC Szombierki została usunięta ze Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego, ale znalazła się w poczekalni jako obiekt zagrożony.

Aby chronić elektrociepłownię, decyzją śląskiego wojewódzkiego konserwatora zabytków z 14 stycznia 2013 roku wpisano ten obiekt (bez wyposażenia) do rejestru zabytków nieruchomości województwa śląskiego pod numerem A/398/13 jako zespół zabudowy Elektrowni Bobrek,

⁹ Zob. też D. Oleś, O. Zych, *100 lat industrialnej katedry – Elektrociepłownia Szombierki w Bytomiu*, „Wiadomości Konserwatorskie” 2021, nr 65, s. 134–146.

¹⁰ A. Melich, A. Sulik, *Rozwój miasta w Polsce Ludowej [w:] Bytom – zarys rozwoju miasta*, red. W. Długoborski, Warszawa–Kraków 1979, s. 616–617.

¹¹ P. Janas, *Moc energii [w:] 90 lat Elektrociepłowni Szombierki*, op. cit., s. 3.

2

Widok na wejście do sali teatralnej w 2019 roku. Przed 2011 rokiem w dawnej elektrociepłowni odbywały się różne wydarzenia kulturalne. Fot. Marian Naworski/Wikimedia Commons (CC-BY-SA 4.0)

View of the entrance to the theatre's auditorium in 2019. Before 2011 various cultural events were hosted in the former combined heat and power plant. Photo: Marian Naworski/Wikimedia Commons (CC-BY-SA 4.0)

2

obecnie Elektrociepłowni Szombierki, zlokalizowany w Bytomiu przy ul. Kosynierów na działkach numer 1787/9, 1709/9 i 970/9, w którego skład wchodzi: kotłownia, pompownia, maszynownia, rozdzielnia prądu, budynek zarządu, wieża wodna, zwana zegarową, wieża węglowa, trzy kominy, wartownia oraz otoczenie wymienionych obiektów¹² (w zakresie zbliżonym do wpisu po obrysie budynków). Decyzja została wydana po wieloletnich debatach o potencjalnym wpływie wpisu na ewentualną readaptację zabytku. Karta ewidencyjna zabytku została sporządzona już w 2011 roku i do dziś znajduje się w archiwach w niezmienionej formie¹³, choć widoczna na zdjęciach i w załączniku graficznym chłodnia kominowa (nigdy nieobjęta ochroną¹⁴) została wyburzona. Niestety karta nie zawiera wystarczającego opisu ani żadnych zdjęć wnętrza. Podobnie opis obiektu znajdujący się w decyzji wpisującej zespół zabudowy do rejestru zabytków¹⁵ wydaje się niepełny, jeśli chodzi o wnętrze i części składowe nieruchomości, które winny zostać objęte ochroną prawną.

Wpis do rejestru nie poprawił sytuacji elektrociepłowni. Zagraniczne konsorcjum rozebrało część urządzeń, wyburzyło między innymi chłodnie kominowe i wygasilo pierwotną działalność zakładu, czyli zaprzestało wytwarzania ciepła. Z tego względu intensywne starania o przejęcie obiektu podejmował Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, zainspirowany społeczną petycją, która zdobyła poparcie blisko 10 tysięcy osób. Szanse na wykup zostały jednak zaprzepaszczone przez ówczesnego prezydenta Bytomia Damiana Bartyli, który nie skorzystał z możliwości pierwokupu. W rekomendacji udzielonej 7 kwietnia 2016 roku jako nabywcę wskazał on

¹² Śląski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Katowicach, Decyzja z dnia 14 stycznia 2013 roku w sprawie wpisania obiektu do rejestru zabytków „A” – Zespołu Zabudowy elektrowni Bobrek, K-RD.5130.19.2011. KL ID 12439, numer rejestru A/398/13, maszynopis w archiwum Kongresu Ochrony Zabytków – Stowarzyszenia Ochrony Dziedzictwa Industrialnego, poz. 1005.

¹³ Śląski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Katowicach, Karta ewidencyjna zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków: Zespół elektrowni Bobrek, ob. Elektrociepłownia Szombierki, PDZ ALMA 20.09.2011, maszynopis w archiwum Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, poz. 2707.

¹⁴ Ochroną nie objęto też wówczas budynku mieszkalnego zwanego „zielonym domkiem”. Uczyniono to dopiero w kolejnej decyzji, z 2020 roku, w formie objęcia go ochroną jako otoczenia zespołu.

¹⁵ Śląski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Katowicach, załącznik nr 1 do decyzji nr K-RD.5130.19.2011. KL ID 12439 z dnia 14 stycznia 2013 roku, maszynopis w archiwum Kongresu Ochrony Zabytków – Stowarzyszenia Ochrony Dziedzictwa Industrialnego, poz. 1005.

3

Wnętrze elektrociepłowni w 2019 roku. Widok na najwyższy poziom, skąd węgiel sunął taśmociągami prosto do pieca. Na ścianie napis „2016. Koniec Szombierek. Żal”. Fot. Marian Naworski/Wikimedia Commons (CC-BY-SA 4.0)

The interior of the combined heat and power plant in 2019. View of the uppermost level from where coal was taken straight to the furnace by conveyor belts. On the wall is the inscription '2016. Koniec Szombierek. Żal' (2016: the end of Szombierki. Regretfully.) Photo: Marian Naworski/Wikimedia Commons (CC-BY-SA 4.0)

fundację EC Generator (mimo że ta miała powstać dopiero rok później). 20 czerwca 2016 roku doszło do zawarcia trójstronnego porozumienia pomiędzy prezydentem Bytomia oraz byłym i przyszłym właścicielem zabytku, którym została spółka Rezonator SA, zarejestrowana zaledwie cztery dni [!] przed wspomnianym porozumieniem i tylko kilka miesięcy przed sporządzeniem aktu notarialnego nabycia nieruchomości¹⁶. Transakcja przebiegła na bardzo preferencyjnych dla nabywcy warunkach: kupił on obiekt o kubaturze mniej więcej takiej jak zamku w Malborku w cenie zaledwie 814 000 złotych.

Do nowego właściciela elektrociepłownia trafiła 25 października 2016 roku. Spółka Rezonator, deklarując powrót do funkcji kulturalnych we współpracy z również nowo utworzoną przez siebie fundacją EC Generator, zaczęła snuć wizje świetlanej przyszłości zabytku¹⁷, które – jak się z czasem okazało – miały nigdy nie zostać zrealizowane, podobnie jak planowane prace zabezpieczające obiekt przed degradacją.

¹⁶ Księga wieczysta nr KA1Y/00064337/0, stan na 30.06.2021, tinyurl.com/rr2htr77, dostęp: 30.06.2021.

¹⁷ K. Świerkot, *Elektrociepłownia Szombierki sprzedana. Powstanie tu Muzyczny Disneyland, Teatr 3D i studio nagrań [ZDJĘCIA]*, „Super Express”, 25.10.2016, tinyurl.com/42azv6nb, dostęp: 26.06.2021.

Popadanie w ruinę

W wyniku wieloletnich zaniedbań EC Szombierki została doprowadzona do takiego stanu, że zaszła konieczność przeprowadzenia kompleksowego remontu, a co najmniej wykonanie bieżących zabezpieczeń z uwagi na postępującą degradację obiektu. Z taką właśnie intencją 26 czerwca 2017 roku śląski wojewódzki konserwator zabytków wydał zgodę na prowadzenie prac budowlanych oraz konserwatorskich polegających na konserwacji i naprawie elewacji ceglanych oraz stolarki okiennej i drzwiowej, naprawie i wymianie pokryć dachowych, a także konserwacji i zabezpieczeniu wnętrza hali maszynowni, które miały być wykonane do 31 grudnia 2019 roku. Będąca właścicielką spółka Rezonator nigdy nie skorzystała jednak z pozwolenia¹⁸. Pozostawiona na pastwę złomiarzy, zaniedbana budowla sporadycznie otwierała swoje podwoje dla nielicznych grup oprowadzanych przez społeczników. Pasjonaci z Klubu Przyjaciół EC Szombierki, pod patronatem Bytomskiego Detektywa Historycznego, przez lata pełnili nieformalną funkcję społecznych opiekunów zabytku: nie tylko oprowadzali po nim wycieczki, lecz także wykonywali prace porządkowe oraz dokonywali koniecznych drobnych napraw i zabezpieczeń, by spowolnić postępujące procesy niszczenia. Społecznicy nie dysponują jednak żadnymi funduszami i wszelkie prace musieli wykonywać własnym sumptem. Mimo ich szczerych chęci obiekt popadał więc w ruinę. Co prawda w 2018 roku spółka Rezonator uzyskała unijną dotację w wysokości 14 milionów złotych na rewitalizację zabytkowego kompleksu, ale ostatecznie nie podjęła się tego zadania. Zaniedbujący zabytek właściciel od września 2020 roku zakazał społecznikom wstępu i oprowadzania grup zwiedzających.

Lata mijały, a wzniesiona z dużym rozmachem elektrownia węglowa była rozkradana, sukcesywnie znikają z niej pozostałe jeszcze części jej wyposażenia. Z uwagi na pogarszający się stan obiektu śląski wojewódzki konserwator zabytków przeprowadził kontrolę stosowania przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (u.o.z.o.z.)¹⁹ i 17 lutego 2020 roku wydał zalecenia pokontrolne, zobowiązujące właściciela do podjęcia konkretnych działań. Miał on: 1) zabezpieczyć dach główny wieży zegarowej poprzez uszczelnienie pokrycia i naprawę zdegradowanych elementów konstrukcji dachu, 2) zabezpieczyć dach główny budynku maszynowni poprzez uszczelnienie pokrycia i naprawę zdegradowanych elementów konstrukcji dachu, 3) zabezpieczyć dach główny budynku pompowni poprzez uszczelnienie pokrycia dachu, 4) zabezpieczyć zewnętrzną okładzinę elewacyjną budynku kotłowni w miejscach, w których odpadła, poprzez skucie odparzonych fragmentów elewacji oraz zastosować obrzutkę cementową, 5) zabezpieczyć otwory okienne kotłowni do czasu przeprowadzenia remontu.

¹⁸ Pismo Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach z 16 czerwca 2021 roku w odpowiedzi na list otwarty środowisk społecznych, naukowych i artystycznych do wiceprezesa rady ministrów – ministra kultury, dziedzictwa narodowego i sportu oraz władz województwa śląskiego w sprawie ratowania EC Szombierki, s. 1, maszynopis w archiwum Kongresu Ochrony Zabytków – Stowarzyszenia Ochrony Dziedzictwa Industrialnego, poz. 1006.

¹⁹ Zgodnie z art. 5 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami „[o]pieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku; 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury”. Ów przepis nakłada na właściciela bądź posiadacza zabytku obowiązek dbałości o zabytek. Ten obowiązek ma charakter publicznoprawny i wynika wprost z ustawy (zob. wyrok WSA z 16 maja 2018 roku, sygn. VII SA/Wa 1815/17). Podstawowym działaniem przy zabytku powinno być jego zabezpieczenie i utrzymanie (wraz z jego otoczeniem) w jak najlepszym stanie (konserwacja zapobiegawcza). Nie zależy to zatem od uznania przez właściciela, czy posiadany przez niego zabytek jest wart nakładów finansowych. Dbanie o zabytek i przeciwdziałanie jego uszkodzeniu jest w świetle polskiego prawa obligatoryjne. Posiadanie zabytku to swego rodzaju powinność, w ramach którego właściciel winien zachować i przekazać zabytek kolejnym pokoleniom w jak najlepszym stanie. W pierwszej kolejności na właścicielu spoczywają odpowiedzialność za zabytek i opieka nad nim, a działania organów ochrony zabytków mają wobec tej odpowiedzialności charakter wtórny.

Sytuacja poprawiła się na chwilę w listopadzie 2020 roku, kiedy EC Szombierki obchodziła setne urodziny. Wówczas obiekt dostrzegła Europa Nostra – europejska federacja stowarzyszeń na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego Europy z siedzibą w Hadze. Spośród skierowanych do niej w 2020 roku 180 wniosków o wpis na listę najcenniejszych i najbardziej zagrożonych obiektów dziedzictwa wybrała tylko siedem, wśród nich bytomską elektrociepłownię. Niestety ponownie ówczesny właściciel nie nawiązał współpracy. Zachowawczo spółka Rezonator nie komentowała sprawy, nie reagowała, w ogóle się nie komunikowała z otoczeniem, mediami, samorządem ani społeczeństwem.

Od 2020 roku wzmożoną aktywnością wykazywały się za to samorząd Bytomia, powiatowy inspektor nadzoru budowlanego i śląski wojewódzki konserwator zabytków. Ten ostatni po przeprowadzonych kontrolach obiektu 26 października 2020 roku wydał kolejną decyzję. Na jej mocy do rejestru zabytków nieruchomości województwa śląskiego pod numerem A/720/2020 zostało wpisane najbliższe otoczenie zabytkowego zespołu elektrociepłowni w nieco szerszym niż dotychczas zakresie²⁰. Powodem była między innymi konieczność objęcia ochroną znajdującego się na terenie zespołu zabudowań dawnego budynku mieszkalnego, zwanego „zielonym domkiem”, oraz zabytkowej kostki brukowej (dochodziło bowiem do incydentów jej wykopywania i dewastacji)²¹. Po przeprowadzeniu kontroli 19 listopada, a następnie 17 grudnia 2020 roku, na które ówczesny właściciel elektrociepłowni się nie stawił, potwierdzono brak realizacji zaleceń konserwatorskich. 5 lutego 2021 roku konserwator wszczął z urzędu postępowanie administracyjne na podstawie art. 49 ust. 1 u.o.z.o.z. „w sprawie wystąpienia zagrożenia zniszczeniem lub istotnym uszkodzeniem obiektu”. Właściciel ponownie nie zajął stanowiska. Wydano więc decyzje o nałożeniu kar finansowych w wysokości łącznie 12 tysięcy złotych.

Od marca 2021 roku toczyło się postępowanie egzekucyjne, w ramach którego istniało poważne ryzyko sprzedaży poszczególnych nieruchomości różnym właścicielom, co naraziłoby zabytkowy zespół na utratę integralności architektonicznej i kulturowej²². Na etapie zmiany właścicielskiej w 2016 roku dokonano bowiem również podziału nieruchomości. W rezultacie cały historyczny zespół krajobrazowy EC Szombierki (wraz z terenami nieobjętymi rejestrową ochroną prawną) został podzielony na kilka ksiąg wieczystych, przy czym nieruchomość składająca się z zespołu głównych zabudowań stanowi odrębną księgę wieczystą, wydzieloną częściowo po obrysie od północno-zachodniej strony względem reszty terenu. Sprzedaż różnym podmiotom mogła też poważnie utrudnić ewentualne współdziałanie przy odrębnych nieruchomościach, stanowiących jednak gospodarczą, historyczną i kulturową całość, których granica na bardzo długim odcinku przebiegałaby wzdłuż ścian kotłowni. Wierzylieli we wspomnianym postępowaniu było wielu. Wśród nich znalazło się także miasto Bytom, co budziło nadzieję, że zechce się ono zaopiekować industrialną katedrą, która po latach znajdzie wreszcie odpowiedzialnego gospodarza.

W związku z zawiadomieniem przez gminę Bytom o uzasadnionym podejrzeniu popełnienia przestępstwa z art. 108 ust. 1 u.o.z.o.z.²³ Prokuratura Rejonowa w Bytomiu 8 marca 2021 roku wydała postanowienie o wszczęciu śledztwa w sprawie doprowadzenia przez zaniechanie do

²⁰ Śląski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Katowicach, Decyzja z dnia 26 października 2020 roku w sprawie wpisu do rejestru zabytków nieruchomości woj. śląskiego – najbliższego otoczenia zabytkowego zespołu zabudowy Elektrowni Bobrek, ob. Elektrociepłownia Szombierki, K-RD.5140.50.2020.MB, numer rejestru A/720/2020, maszynopis w archiwum Kongresu Ochrony Zabytków – Stowarzyszenia Ochrony Dziedzictwa Industrialnego, poz. 1007. Wpis obejmuje następujące działki ewidencyjne: nr 1714/9, nr 1848/9, nr 1711/9 oraz nr 1709/9, wszystkie w obrębie EC Szombierki (w całości).

²¹ Śląski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Katowicach, Karta ewidencyjna zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków: Dom mieszkalny tzw. „Zielony Domek” w zespole elektrowni Bobrek, ob. Elektrociepłownia Szombierki, PDZ ALMA 20.09.2011, maszynopis w archiwum Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, poz. 2710.

²² S. Bijak, *EC Szombierki w Bytomiu może być sprzedana w kawałkach. List do ministra Glińskiego dotyczy ratowania zabytkowej elektrociepłowni*, „Dziennik Zachodni”, 26.04.2021, tinyurl.com/4zw5mwsp, dostęp: 26.06.2021.

²³ „Kto niszczy lub uszkadza zabytek, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8”.

4

Zrujnowana hala kotłowni w 2023 roku. Fot. Adrian Tync/Wikimedia Commons (CC-BY-SA 4.0)

The ruined boiler room in 2023. Photo: Adrian Tync/Wikimedia Commons (CC-BY-SA 4.0)

uszkodzenia zabytku w postaci Elektrociepłowni Szombierki w okresie od nieustalonego dnia 2016 roku do 3 marca 2021 roku przez sprawcę, na którym ciążył prawny szczególny obowiązek zapobiegnięcia temu skutkowi, czyli spółkę Rezonator²⁴. Z kolei 14 kwietnia 2021 roku śląski wojewódzki konserwator zabytków nakazał „wykonanie niezbędnych zabezpieczeń dla usunięcia stanu zagrożenia zniszczeniem lub istotnym uszkodzeniem obiektu o zakresie tożsamym z wydanymi wcześniej zaleceniami pokontrolnymi”. Termin wykonania prac wyznaczono na 31 grudnia 2021 roku²⁵. W tym czasie w działania związane z ochroną EC Szombierki zaangażowała się też powiatowa inspektor nadzoru budowlanego w Bytomiu.

Pomimo działania wymienionych organów oraz pracy społeczników zorganizowanych w ramach Klubu Przyjaciół EC Szombierki stan zabytku pogarszał się w zastraszającym tempie. Żadne z zaleceń śląskiego WKZ nie zostało przez spółkę Rezonator zrealizowane, co wpłynęło na cały zabytkowy zespół. Najbardziej ucierpiała, jak się zdaje, zabytkowa substancja hali kotłowni, z niekompletnym pokryciem dachowych i oknami z trudem trzymającymi się elewacji. Realne ryzyko zapadnięcia się konstrukcji dachu pojawiło się w sali modrzewiowej (dawnej maszynowni, zwanej też halą maszyn), gdzie niegdyś odbywały się wydarzenia kulturalne – całe niezabezpieczone modrzewiowe sklepienie przemokło i przegniło. Podobnie w małej hali maszyn (dawnej pompowni) liczne ubytki w pokryciu dachu o wielkości kilku metrów narażały całe wnętrze na działanie czynników atmosferycznych, co skutkowało odpadaniem tynku, kruszeniem się ścian

²⁴ Prokuratura Rejonowa w Bytomiu, Postanowienie o wszczęciu śledztwa z dnia 8 marca 2021 roku, sygn. akt. PR 3Ds.105.2021.

²⁵ Pismo Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach z 16 czerwca 2021 roku..., op. cit., s. 2.

5

Stan elektrociepłowni w 2020 roku. Widoczne uszkodzenia elewacji i porastająca ją roślinność. Fot. Michał Balsa/Wikimedia Commons (CC-BY-SA 4.0)

Condition of the combined heat and power plant in 2020. Visible damage to the facade overgrown with greenery. Photo: Michał Balsa/Wikimedia Commons (CC-BY-SA 4.0)

i utratą przez nie pionu. Mocowanie elementów pokrycia dachu w pompowni było tak słabe, że zaczęły się one zapadać do środka pod wpływem gradu lub mocniejszych opadów lub odrywać się przy podmuchach wiatru. Elewacja budynków w licznych miejscach została naruszona i zaczęła odpadać płatami. Pierwsze małe drzewka pojawiły się na niej już w 2015 roku i budziły wtedy oburzenie. Z czasem z tych samosiejek wyrosły dorodne drzewa, które przez lata czyniły coraz większe szkody w zabytkowej substancji murów elektrociepłowni. Unikatowa wieża wodna, zwana zegarówą, została częściowo pozbawiona blaszanego pokrycia dachu i jej drewniana konstrukcja, osłonięta jedynie brezentem, zaczęła być narażona na całkowitą dewastację. Fragment pokryty blachą również uległ uszkodzeniu i deformacji. Ściany wewnątrz obiektu pokryły się mchem i pleśnią. Wewnętrzna elewacja zaczęła się kruszyć wskutek działania czynników atmosferycznych, takich jak przemarzanie zimą czy zawilgocenie, oryginalne posadzki – wybrzuszać się, inne elementy wewnątrz – ulegać stopniowej, często nieodwracalnej degradacji. Wadliwy system odprowadzania wody i odpadów powodował zimą wzrost wilgoci, co skutkowało pęcznieniem ścian i podłóg oraz ich naprzemiennym zamarzaniem i odmarzaniem.

Próba ratunku

Zły stan EC Szombierki kazał rozważyć zastosowanie jednego z ekstraordynaryjnych mechanizmów nadzoru konserwatorskiego przewidzianych przez u.o.z.o.z., takich jak wykonanie zastępcze nakazanych prac konserwatorskich²⁶, czasowe zajęcie nieruchomości przez starostę do momentu usunięcia zagrożenia²⁷ czy wreszcie najdalej posunięta ingerencja w prawo własności,

²⁶ Art. 49 ust. 3 i nast. u.o.z.o.z.

²⁷ Art. 50 ust. 3 u.o.z.o.z.

6

Obracający się w ruinę obiekt w 2019 roku.
Fot. Adrian Tync/Wikimedia Commons
(CC-BY-SA 4.0)

The facility falling into ruin in 2019. Photo:
Adrian Tync/Wikimedia Commons (CC-
BY-SA 4.0)

7

EC Szombierki w 2021 roku, na rok przed
przejęciem przez obecnego właściciela.
Fot. Andrzej Otrębski/Wikimedia Commons
(CC-BY-SA 4.0)

EC Szombierki in 2021, a year before the
current owner acquired the facility. Photo:
Andrzej Otrębski/Wikimedia Commons (CC-
BY-SA 4.0)

czyli wywłaszczenie za słusznym odszkodowaniem²⁸. Te najbardziej radykalne procedury można jednak zastosować wyłącznie w razie ryzyka zniszczenia lub uszkodzenia zabytku. Z postępowania wszczętego przez śląskiego wojewódzkiego konserwatora zabytków 5 lutego 2021 roku wiadomo było, że w przypadku EC Szombierki takie ryzyko zachodziło, gdyż uzasadniało to również wydanie decyzji z 14 kwietnia 2021 roku nakazującej wykonanie prac zabezpieczających.

Warto podkreślić, że na możliwość tymczasowego zajęcia i wywłaszczenia elektrociepłowni wskazała także generalna konserwator zabytków w piśmie stanowiącym odpowiedź na list otwarty środowisk społecznych, naukowych i artystycznych do wiceprezesa rady ministrów – ministra

²⁸ Art. 50 ust. 4 u.o.z.o.z. w związku z art. 112 i nast. Ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 roku o gospodarce nieruchomościami.

kultury, dziedzictwa narodowego i sportu oraz władz województwa śląskiego w sprawie ratowania EC Szombierki. Konserwator podkreśliła jednak, że ich zastosowanie jest możliwe wyłącznie w skrajnej sytuacji, po spełnieniu ustawowych przesłanek²⁹. W substancji zabytkowej elektrociepłowni przez długi czas zachodziły procesy świadczące o ciągłym i postępującym zagrożeniu jej zniszczeniem i uszkodzeniem. Zgodnie z obowiązującą doktryną zagrożenie, o którym mowa w u.o.z.o.z., może wynikać ze stanu zachowania zabytku lub z okoliczności faktycznych. W przypadku Szombierek mieliśmy do czynienia z obydwoma sytuacjami. Problemem był bowiem nie tylko dramatyczny stan zachowania – istniały też wszelkie przesłanki, by domniemywać brak dobrej woli właściciela zabytku i chęci wypełniania ciężących na nim obowiązków. Wybór środka nadzoru konserwatorskiego zależy jednak od wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Jesienią 2021 roku Sejmik Województwa Śląskiego oraz Rada Miejska w Bytomiu solidarnie podjęły uchwały intencyjne zawierające deklarację wykupu EC Szombierki z rąk spółki Rezonator. Niezależnie od tego do 25 października 2021 roku była także realna możliwość skorzystania przez poprzedniego właściciela – fińskie konsorcjum Fortum – z zastrzeżonego na pięć lat prawa odkupu zabytku po cenie pierwotnej. Mimo nacisków jednostek samorządu terytorialnego oraz strony społecznej były właściciel z tej opcji nie skorzystał.

W tej sytuacji kolejny prezydent Bytomia, Mariusz Wołosz, podtrzymał deklarację wykupu zabytku. Między 9 listopada a 9 grudnia 2021 roku przeprowadzono szacowanie wartości zabytkowej EC Szombierki jako całości gospodarczej (czyli z uwzględnieniem wszystkich czterech ksiąg wieczystych). W tych czynnościach uczestniczyli również przedstawiciele Kongresu Ochrony Zabytków – Stowarzyszenia Ochrony Dziedzictwa Industrialnego. Pojawiła się możliwość zakupu całej nieruchomości w cenie 11 179 000 złotych w drodze licytacji komorniczej, która miała zostać wyznaczona po 22 grudnia 2021 roku. Taka wartość wynikała z przeprowadzonego szacowania, choć rzeczoznawca uznał, że stan techniczny obiektu jest bardzo zły, wręcz bliski ruinie.

Wyraźnie wskazuje to, jak nieadekwatna w stosunku do rzeczywistej wartości była cena sprzedaży z 2016 roku. Poprzedni właściciel nie zdecydował się jednak wejść na drogę prawną, by zakwestionować transakcję zbycia zabytku po zaniżonej cenie, której ekwiwalentem w domyśle miały być rewitalizacja i udostępnienie zabytku (zgodnie zresztą z przywołaną wyżej rekomendacją prezydenta Bytomia, która umożliwiła sprzedaż obiektu spółce Rezonator). Zwłoka w spełnieniu świadczenia wzajemnego przez nabywcę pozwalała wezwać go do należytego wykonania umowy w odpowiednim terminie, pod rygorem skorzystania z ustawowego prawa odstąpienia. Za minimalny zakres świadczenia wzajemnego trzeba by uznać zabezpieczenie zabytku, do którego przez pięć lat, kiedy właścicielem była spółka Rezonator, nigdy nie doszło. Termin wykonania prac zabezpieczających elektrociepłownię minął z końcem 2021 roku, nic jednak nie uczyniono w tym kierunku, mimo że stan zabytku zagrażał jego dalszemu istnieniu.

W grudniu 2021 roku doszło do niepokojącej zmiany sytuacji. Spółka Rezonator dokonała nagłego zbycia części nieruchomości powiązanej ze sobą spółce o kapitale zakładowym 5000 złotych. Na gruncie procedury cywilnej takie działanie jest dopuszczalne³⁰, kolejny nabywca staje się bowiem wówczas dłużnikiem rzeczowym, zobowiązanym do spłaty zadłużenia w postępowaniu egzekucyjnym. Innymi słowy, prowadzenie postępowania egzekucyjnego nie blokuje zbycia zabytku poza tym postępowaniem. Ani przepisy dotyczące ochrony zabytków, ani te dotyczące procedury cywilnej nie przewidują, niestety, specjalnej ochrony dóbr kultury o znacznej wartości dla dziedzictwa materialnego. Wydawało się, że ziścił się jeden z czarniejszych scenariuszy, w którym zabytkowy zespół zostanie podzielony, a tym samym – pozbawiony integralności. Na szczęście tak się nie stało, gdyż nabywca części działek nie zdecydował się spłacić wierzytelności.

²⁹ M. Gawin, pismo z 25 czerwca 2021 roku w odpowiedzi na list otwarty środowisk społecznych, naukowych i artystycznych do wiceprezesa rady ministrów – ministra kultury, dziedzictwa narodowego i sportu oraz władz województwa śląskiego w sprawie ratowania EC Szombierki, maszynopis w archiwum Kongresu Ochrony Zabytków – Stowarzyszenia Ochrony Dziedzictwa Industrialnego, poz. 1009.

³⁰ Zgodnie z art. 930 Kodeksu postępowania cywilnego.

8

Zły stan wieży wodno-zegarowej w 2021 roku. Fot. Andrzej Otrębski/Wikimedia Commons (CC-BY-SA 4.0)

The poor condition of the water and clock tower in 2021. Photo: Andrzej Otrębski/Wikimedia Commons (CC-BY-SA 4.0)

9

Wieża wodno-zegarowa podczas remontu przeprowadzonego w 2023 roku. Fot. Adrian Tync/Wikimedia Commons (CC-BY-SA 4.0)

The water and clock tower during renovation work carried out in 2023. Photo: Adrian Tync/Wikimedia Commons (CC-BY-SA 4.0)

Zwrot akcji nastąpił 19 stycznia 2022 roku, gdy Grupa Arche SA, mająca doświadczenie nie tylko w rewitalizacji mniejszych obiektów poprzemysłowych, lecz także w ambitniejszych projektach, takich jak metamorfoza cukrowni Żnin, zawarła ze spółką Rezonator umowę przedwstępną kupna-sprzedaży całości zespołu EC Szombierki. Już na tym etapie spłaciła zadłużenie ciężące na hipotekach elektrociepłowni. Nowym właścicielem zabytku została 3 sierpnia 2022 roku. Wstępnie planowano ulokować w obiekcie hotel i szkołę wyższą oraz zagospodarować teren na cele kulturalne i związane ze sztuką. Grupa Arche deklarowała, że zdoła wyremontować zabytek w trzy lata, a szacowana kwota na ten cel wynosiła około 150 milionów złotych, czyli o połowę mniej, niż ocenił urząd marszałkowski.

Wnioski i wyzwania na przyszłość

Wszyscy z nadzieją patrzą na obecnego właściciela. Od wiosny do lata 2023 roku w porozumieniu ze śląskim wojewódzkim konserwatorem zabytków przeprowadził on remont dachu wieży zegarowej elektrociepłowni. Usunięto też drzewa i roślinność porastające elewację. Obecnie Grupa Arche przygotowuje się do dalszych prac rewitalizacyjnych³¹. Jednak tym razem jako obywatele powinniśmy zachować czujność i uważnie się przyglądać, czy złożone obietnice rewitalizacji zabytku światowej klasy są realizowane. Dobrze by było w miarę możliwości włączyć się w proces

³¹ P. Zańko-Gulczyński, *EC Szombierki. Bytom zyska m.in. hotel i miejsce na wydarzenia kulturalne. Jak idzie rewitalizacja Elektrociepłowni Szombierki?*, Murator Plus, 11.12.2023, tinyurl.com/yc3d9snk, dostęp: 11.01.2024.

10 Poziom zerowy elektrociepłowni w 2018 roku. Fot. Marian Naworski/Wikimedia Commons (CC-BY-SA 4.0)

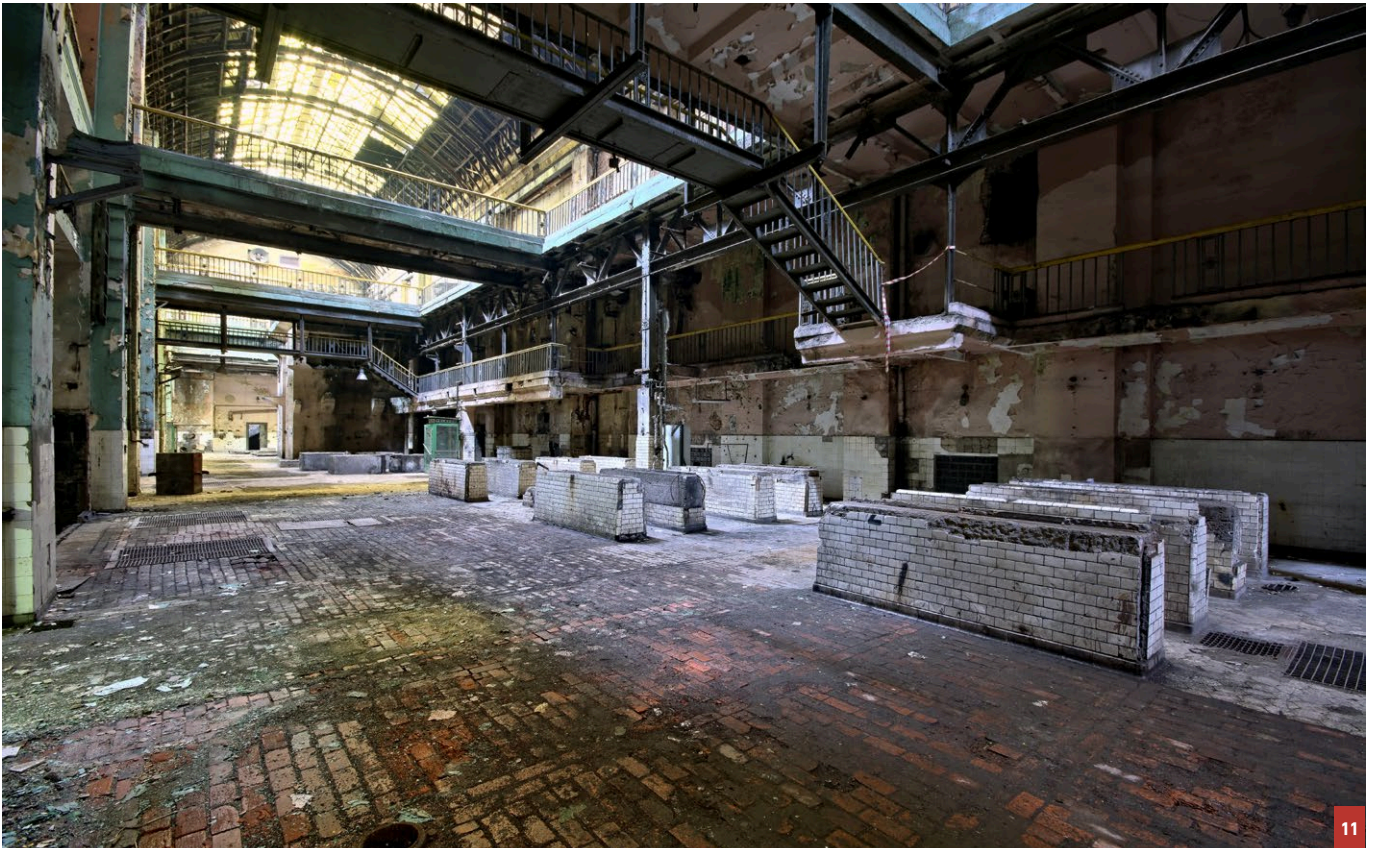
The zero level of the combined heat and power plant in 2018. Photo: Marian Naworski/Wikimedia Commons (CC-BY-SA 4.0)

11 Najniższa z hal w 2019 roku. Fot. Marian Naworski/Wikimedia Commons (CC-BY-SA 4.0)

The lowest of the halls in 2019. Photo: Marian Naworski/Wikimedia Commons (CC-BY-SA 4.0)

przywracania życia i nadawania nowej funkcji EC Szombierki. Wydaje się, że dbałość o zachowanie zarówno zewnętrznej, jak i wewnętrznej substancji zabytkowej wartościowych obiektów oraz o nadanie im funkcji, które umożliwią zachowanie tych obiektów dla przyszłych pokoleń, powinna się stać nową rolą środowisk naukowych, społecznych i artystycznych.

Bytomska elektrociepłownia stanowi niechlubny przykład tego, jak niedoskonały jest aktualny system ochrony prawnej dziedzictwa materialnego w Polsce, szczególnie w odniesieniu do zabytków ery industrialnej, które często są spychane na margines publicznej debaty o dziedzictwie i jego zachowaniu. Na przykładzie EC Szombierki jaskrawo widać, że sam zabytek w systemie prawa nie jest wystarczająco chroniony nawet w przypadku aktywnego zaangażowania wszelkich możliwych podmiotów (w tym organów administracji publicznej), brakuje bowiem sprawnych mechanizmów pozwalających szybko i skutecznie reagować na jego niszczenie. Mimo wszczynania postępowań, wydawania decyzji i zaleceń czy przeprowadzania kontroli właściciel może unikać odpowiedzialności, a jednocześnie obciążać zabytek niezliczoną ilością hipotek, wywozić z niego zabytkowe wyposażenie i tym samym czerpać wymierne korzyści z zabytku, wreszcie zarobić na jego sprzedaży – wszystko to w sprzeczności z zasadami współżycia społecznego. Właściciel zabytku może przez lata narażać go na dewastację i niepewny los, działając w sposób zmierzający do obniżenia jego wartości kulturowej, historycznej i architektonicznej. Długotrwałość prowadzonych postępowań często powoduje, że ich efekty mogą się okazać spóźnione wobec postępującej degradacji zabytku. Zarazem brakuje usystematyzowanych praktyk w zakresie zabezpieczenia zabytkowych obiektów przemysłowych w chwili zaprzestania przez nie działalności czy na jakimkolwiek dalszym etapie do momentu nadania im nowych funkcji. Nie ma też źródeł finansowania

11

tego tymczasowego zabezpieczenia. Skutkuje to dekadami dewastacji zabytku industrialnego przez czynniki atmosferyczne, intruzów, często też samych właścicieli. Tym samym potencjalne koszty remontu rosną, a z czasem dochodzą do kwot, które są nie do uniesienia przez potencjalnych właścicieli danego obiektu pragnących nadać mu nowe życie. I tak koło się zamyka.

Przypadek EC Szombierki pokazuje też bezsilność wobec przepisów procedury cywilnej w trakcie postępowania egzekucyjnego. Nie istnieje rozwiązanie prawne – może poza wywłaszczeniem – które dałoby miastu realną szansę zareagowania na opisywany w tym tekście przypadek wyprowadzenia majątku z postępowania egzekucyjnego. Istotnym problemem jest również to, że system prawny nie przewiduje ochrony z urzędu mienia ruchomego bez wykazania zagrożenia zniszczeniem. Skutkuje to wywozem na złom ton zabytkowych maszyn parowych oraz innych autentycznych elementów instalacji technicznych i w istocie brakiem realnej ochrony prawnej ruchomego dziedzictwa materialnego. W przypadku EC Szombierki wiele kontrowersji budzi wywóz jej zabytkowego wnętrza, w tym zabytkowych suwnic, schodów i podestów, które poza tym, że stanowiły oryginalne wyposażenie elektrociepłowni, pozwalały na bieżącą konserwację trudniej dostępnych miejsc w wysokich halach. Zagrożone było też pozostałe wnętrze obiektu, w tym oryginalna stolarka okienna i drzwiowa, balustrady wraz z oryginalnymi rozetami, marmurowe klatki schodowe, balkony, elementy wewnętrzne wieży wodno-zegarowej, łącznie z oryginalnym mechanizmem zegara niegdyś sterującego wszystkimi zegarami w zakładzie, oryginalne lampy Barentsa, oryginalne meble i wiele innych wartościowych przedmiotów.

Brak usystematyzowanej, zaplanowanej i przede wszystkim egzekwowalnej regionalnej i ogólnopolskiej strategii zarządzania dziedzictwem przemysłowym stanowi kardynalny błąd, z którego dotkliwymi skutkami nieustannie się borykamy. Przykłady z Górnego Śląska to choćby zniszczone w czerwcu 2021 roku zabudowania pralni dawnych zakładów Motte (Elanex) w Częstochowie, pogarszający się z dnia na dzień stan dawnej parowozowni w Katowicach, pod koniec 2021 roku wpisanej do rejestru zabytków, prawdopodobnie spisana już na straty cementownia Grodziec, zniszczone kopalnie Mysłowice w Mysłowicach czy Centrum w Bytomiu oraz powolna

agonia rzeźni miejskiej w Chorzowie. Długo by wymieniać zabytki, które często były obecne na różnego rodzaju listach referencyjnych z dopiskiem „bezwzględnie zachować”, a po których dziś pozostały co najwyżej dokumentacja fotograficzna, wspomnienia oraz gorzka konstatacja, że się nie udało zadbać o to dziedzictwo.

Los Elektrociepłowni Szombierki w powyższym kontekście wydaje się symbolem błędów i zaniedbań dotyczących nasze dziedzictwo przemysłowe, które przecież ma ogromny potencjał. Powinien on zostać zauważony i wykorzystany.

Ewa Grzegorzak-Łoposzko

Członkini Polskiego Komitetu Ochrony Dziedzictwa Przemysłowego (TICCIH) oraz Komisji Historii Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Przemysłu Hutniczego w Polsce. Propagatorka industrialnej architektury, historii techniki i historii przemysłu, specjalistka do spraw turystyki i rekreacji, animatorka kultury, czynna i bierna uczestniczka branżowych konferencji, warsztatów, spotkań i wyjazdów o tematyce industrialnej (dotyczących historii i ochrony zabytków techniki, archeologii oraz turystyki przemysłowej). Autorka tekstów publikowanych w wydawnictwie wielotomowym *Technika w dziejach cywilizacji* oraz w czasopiśmie „Archeologia Przemysłowa”. Współzałożycielka i od 2004 roku prezes Stowarzyszenia na rzecz Dzieci i Młodzieży „Korczak”. Członkini Powiatowej Rady Działalności Pożytku Publicznego w Katowicach IV, V i VI kadencji.

Member of the Polish Committee for the Conservation of Industrial Heritage (TICCIH) and the History Committee of the Polish Association of Metallurgical Engineers and Technicians. Promoter of industrial architecture, the history of technology and industrial history, a specialist in tourism and recreation, cultural animator, both an active and passive participant in industry conferences, workshops, meetings and excursions on industrial topics (concerning the history and protection of monuments of technology, archaeology and industrial tourism). Author of texts published in the multi-volume publication *Technika w dziejach cywilizacji* and in the journal *Archeologia Przemysłowa*. Co-founder and, since 2004, president of the Stowarzyszenie na rzecz Dzieci i Młodzieży 'Korczak' ('Korczak' Association for Children and Youth). Member of the County (Powiat) Council for Public Benefit Activities in Katowice (4th, 5th and 6th terms of office).

Joanna Budny-Rzepecka

Prawniczka, prezes Kongresu Ochrony Zabytków – Stowarzyszenia Ochrony Dziedzictwa Industrialnego. Propagatorka wiedzy o dziedzictwie industrialnym, aspektach prawnych jego ochrony oraz metodach podejmowania działań interwencyjnych w sytuacji zagrożenia dla zabytków.

Lawyer, president of the Congress for the Conservation of Monuments – Association for the Protection of Industrial Heritage. Promoter of knowledge about industrial heritage, legal aspects of its protection and methods of intervention in situations in which monuments are endangered.